

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ – КЛЮЧ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В епоху постмодерну і технократичних концепцій прогресу суспільні проблеми не можна вирішити лише завдяки техніко-технологічному поступу без розвитку морально-етичної сфери. Усі суспільні кризи – проблеми виключно управління, результат неадекватного управління соціумом і його цінностями. Стратегічне завдання – сформулювати нову цивілізаційну модель розвитку на високих і непорушних нормах моралі і духовності.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В епоху науково-технічного прогресу у багатьох складається доволі оманливе уявлення, що нібито усі проблеми суспільства можна так чи інакше вирішити технічним шляхом. Світ технократичного детермінізму і розгалуженої техносфери нібито здатний знайти шляхи для вирішення суспільних проблем через подальший розвиток технократичної інфраструктури та інформаційних технологій.

Однак теперішній час суспільних трансформацій вимушує замислитись над недієздатністю твердження про всесилля у вирішенні суспільних проблем епохи постмодерну і технократичних концепцій прогресу. Є небезпідставна впевненість у тому, що усі проблеми суспільства вирішуються виключно у аксіологічній площині, через розуміння основ розвитку соціуму і принципів взаємовідносин людини і природи, людини і суспільства, людини і людини. Усі суспільні кризи – результат неадекватного управління соціумом як надскладною системою суспільних відносин, або іншими словами – нехтування управлінням процесами соціальної інженерії.

Більшість наукових досліджень присвячено питанням техніко-технологічного і інформаційно-інноваційного розвитку суспільства. Американський психолог А.Маслоу, переглянувши численні літературні джерела про майбутнє суспільства, виявив, що добрих 95% цих видань “повністю присвячено чисто технологічним змінам і абсолютно залишають осторонь питання про добро і зло, про правильне і помилкове” [9, 10]. Питання аксіологічного виміру розвитку людства розглядаються зазвичай за залишковим принципом.

У питаннях забезпечення сталого розвитку суспільства у кращому випадку йдеться про управління технічними інноваціями та інформаційним прогресом. Тобто увага зосереджується на розвитку і вдосконаленні світу техносфери, який у своїй сукупності є результатом взаємодії людини і природи. При цьому майже не порушується питання про необхідність вдосконалення самої людини і суспільства. Але ж світ технічного прогресу є похідним від системи суспільних відносин. Лише завдяки управлінню змінами системи суспільних відносин, тобто сукупністю взаємовідносин людини до людини, до суспільства і до природи, можна корінним чином вплинути на кризові тенденції сучасного етапу суспільного розвитку.

Стан проблемних питань розвитку суспільства – це віддзеркалення стану розвитку людини, реальний світ – це результат відображення свідомості людини у процесі її діяльності. Загальнолюдська ідентичність напряму кореспондує із світовим порядком речей – проблемою бідності, соціальною і економічною нерівністю, демографічними викликами,

енергетичною і продовольчою загрозами тощо. Іншими словами, які люди – такі й проблеми, або – ми маємо те, на що заслужили своєю діяльністю.

Не секрет, що в основі суспільної кризи, передусім, моральні і духовні чинники, які укладають світоглядний вимір загальнолюдського буття і формують його архітектуру. Адже, як відомо, «криза (або розруха) починається в головах» (з твору “Собаче серце” М. Булгакова). В унісон зі сказаним, можемо стверджувати, що і “сталий розвиток починається передусім в головах людей”. Суспільне буття формує суспільну свідомість, а людська свідомість (соціокультурна ідентичність) – формує суспільне буття.

Питання головним чином полягає у цінностях, ідеях, життєвих орієнтирах, світоглядах людей. Свого часу, ще у 70-ті роки американський дослідник Г.Хардін [18, 1243] звертав увагу, що далеко не усі проблеми суспільства можна вирішити технічними засобами, зазначаючи про проблему перенаселення, ризики зростання військового потенціалу та ін. Тож шляхи вирішення багатьох проблем суспільного розвитку слід шукати не у техніко-технологічній площині, а у сфері морально-етичних і ціннісних відносин.

Проблеми аксіологічної еволюції людини зазвичай мають другорядне значення у дослідженні проблем суспільного розвитку. Питання соціальної інженерії, моделювання соціальних структур і соціальних відносин завдяки методологічному потенціалу соціології прикладних наук, на наш погляд, є на сьогодні визначальними у вирішенні глобальних і локальних проблем подальшого суспільного розвитку.

Проблеми трансформації системи цінностей і їх значення у розвитку сучасного суспільства знайшли відображення у роботах філософів постмодернізму – Ж.Бодрійяр, С.Квейл, Ж.-Ф. Ліотар, Е.Стернберг, Р.Барт, Ж.Лакан, Ж.Дерріда, Ж.Делез, А.Арто. Над соціальною реальністю постіндустріальної епохи розмірковують Д.Белл, Дж.Гелбрайт, А.Турен, Е.Тоффлер, З.Бжезинський та ін. Ціннісно-світоглядний і культурологічний вимір проблем сучасного суспільства відзначений у працях дослідників – А.Урсула, Т.Урсула, Т.Гайворона, Л.Гордіна, Д.Єрмакова, В.Мантатова, Л.Мантатової, О.Назаретяна, В.Стьопіна, А.Гранберга, М.Бура, Р.Штайгер-Вальда, Й.Єнсена, В.І.Данілова-Данільяна, М.Циканова, А.Мельниченко та ін. Соціальну реальність, заповнену образами і міражами, які формують ідеологію сучасного суспільства, висвітлюють Т.Адорно, Г.Маркузе, Е.Фромм, Ю.Хабермас. Дають явлення про конструювання соціальної реальності П.Бургер, Т. Лукман. Втім, проблема визначальності саме аксіологічної сфери у подальшому розвитку суспільства потребує подальшого теоретичного опрацювання і практичної імплементації. Особливо перспективними є дослідження у контексті осягнення ролі управління процесами соціальної інженерії у забезпеченні сталого розвитку суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Управління процесами соціальної інженерії є визначальним у вирішенні проблем суспільного розвитку. Необхідно управляти соціальними процесами принаймні для того, щоб розуміти, як людина сприйматиме технічні інновації, як вони на неї вплинуть і до появи яких нових людських якостей вони призведуть. Слід взагалі оцінювати будь-який елемент технічного прогресу крізь призму користі і характеру змін у суспільному розвитку у хронотопі «вчора-сьогодні-завтра».

Про значення процесу управління у забезпеченні сталого розвитку говорить чимало. Ведучи мову про загальносистемну суспільну кризу, варто враховувати, що вона, в першу чергу, має своє коріння в системній кризі управління і тому подолання кризових явищ необхідно починати саме з нього [10, 73]. В конкретно-історичних умовах, які склалися

сьогодні, управління активно використовується тільки як засіб, за допомогою якого буржуазія розраховує оздоровити соціальну систему, адаптувати її до нових умов, намагається знайти вирішення економічних, соціальних і політичних проблем, таких як: бідність, безробіття, посилення нестійкості всієї системи соціальних відносин... [7, 10].

Говорячи словами Б.В.Новікова, якщо електроніка – це наука про погані контакти, хімія – реакції, біологія – обмін речовин, політекономія – виробничі відносини, філософія – наука про погані взаємозв'язки. У цьому контексті здається релевантним висновок: управління – це наука про проблеми системи взаємозв'язків: суб'єктно-суб'єктних і суб'єктно-об'єктних відносин, а соціальна інженерія – наука про погані соціальні взаємовідносини. Соціальна інженерія дозволяє лікувати соціальні «хвороби».

Усі проблеми суспільства – це, без сумніву, виключно проблеми управління, питання поганих суспільних і соціальних зв'язків та відносин, що і укладають систему управління. Управління – це взаємозв'язок, тобто система проектування відносин із забезпеченням зворотного зв'язку. А відносини управління пронизують усі рівні організації суспільства. Організація суспільства – це система організації управління суспільними відносинами. Взаємозв'язок у системі управління може бути як адекватним, належним і істинним, так і спотвореним, перетвореним і трансформованим тощо.

Суспільство сьогодні у структурному-системному контексті стає все більш складним: рівні, складові, архітектоніка, різноманіття взаємозв'язків системи зростають, змінюються, трансформуються. Це призводить до підвищення ймовірності настання соціальних потрясінь і згубності їх масштабів. В умовах необхідності досягнення суспільної системи взаємозв'язків, розуміння кризогенних чинників і можливості прогнозування наслідків та майбутнього у нагоді може стати лише ефективне управління соціальними процесами або соціальна інженерія і соціальна синергетика як методології управління соціальними процесами.

Людина – продуцент системи суспільних і соціальних відносин, тобто системи управління. Управління не може здійснюватися без людини. Людина – ансамбль суспільних взаємовідносин, великий конструктор і розробник оточуючого світу речей, ідей і людей. А управління соціумом або соціальна інженерія дозволяє конструювати, упорядковувати, систематизувати весь навколишній світ.

У системі управління соціальною інженерією у межах забезпечення сталого розвитку суспільства використовуються системно-структурний, абстрактно-конкретний, аналітико-синтетичний понятійний апарат, завдяки чому досягається рівень локальності, загальності і глобальності системи суспільних взаємовідносин. Не можна надати оцінки локальному взаємозв'язку, не розуміючи глобального, рівно як і навпаки.

Наприклад, фінансово-економічна криза – це проблема локальна, яка за певних умов стає глобальною. Теперішня кризи (економічна, світоглядна, соціальна, цивілізаційна тощо) є абстрактними і частковими складовими загальної, глобальної і конкретної системної кризи управління. Часткові проблеми призводять до глобальних, рівно як із точністю до навпаки. Проблеми мають системний характер і полягають в організації управління системою координат суспільних взаємовідносин: економічних, культурних, соціальних, політичних, інституційних тощо.

Фінансово-економічна криза – це, передусім, проблема управління, тобто питання теоретичного вибору і практичного використання, суспільної доктрини сталого розвитку. Як свідчить досвід, технократичний детермінізм постнекласичного економічного синтезу спільно з постмодерністською філософією призводять суспільство до тупика. Вочевидь, кризі передувала система лібералізації економіки, запровадження нових форм кредитування

(особливо споживчого), відповідна податкова політика – це і є управлінські дії по розхитуванню системи суспільного відтворення. Криза починається не в банках, а у “головах” людей, які приймають відповідні управлінські рішення. А вирішувати вже питання щодо формування адекватної ідентичності і цінностей людей – прерогатива соціальної інженерії.

Циклічність економічних потрясінь свідчить про певну закономірність. Славнозвісна фінансово-економічна криза – це управлінський результат використання неадекватної економічної доктрини суспільного відтворення, що на рівні абстрактності визначається нехтуванням законом граничної користі. Суспільство не встигло заробити, а вже споживає. Розхитується система «виробництва-споживання». На думку багатьох економістів-філософів, досягнення людини зростають у арифметичній прогресії, витрати на їх отримання – у геометричній. Нехтування цим загально-соціальним законом в кінцевому рахунку призводить до формування т. з. «мильних бульбашок», тобто шару перетворених форм економіки і фінансів (іпотека, кредити, свопи, варанти, опціони тощо). Витрати перевершують очікувані результати. Спостерігається кричущий відрив фінансового віртуального шару від системи матеріального виробництва. Дисбаланс (дисгармонія, диспропорція) у системі суспільного відтворення неодмінно призводить до кризи.

Ключ до вирішення суспільних проблем – управління цінностями людей через методологію соціальної інженерії як сукупності підходів прикладних соціальних наук, які орієнтовані на цілеспрямовану зміну організаційних структур, що визначають людську поведінку і забезпечують контроль над ними.

У випадку із необхідністю забезпечення сталого і гуманістичного суспільного розвитку йдеться про управління знаннями та інформацією, які формують систему світогляду і цінностей людини. Від змісту отриманих знань (навичок, умінь тощо) людина в подальшому продукує відповідні суспільні відносини – суспільна свідомість формує суспільне буття.

Дослідження трансформаційних процесів у суспільстві у взаємозв'язку зі сферою знань і, зокрема, аналіз зміни ролі знань є важливою науковою і практичною задачею, в силу того, що процес виробництва знань і його сучасне ядро – інженерія знань – стає найважливішим фактором розвитку сучасних соціальних систем [14].

З 70-тих років чимало уваги приділяється питанню сталого розвитку. Конференції у Стокгольмі (Швеція, 1972 р.), Ріо-де-Жанейро (Бразилія, 1992 р., 2012 р.), Йоганнесбурзі (ПАР, 2002 р.) наполегливо і гучно підняли питання сталого розвитку перед усією світовою спільнотою. Однак, як засвідчує досвід, більшість положень цих декларацій залишаються невиконаними.

Наприклад, проміжні результати виконання «Цілей розвитку тисячоліття» (виконання цілей з 2000 по 2015 рр.), що відображені у «Доповіді щодо виконання цілей 2008 р.», свідчать, що більшість передбачених цілей навряд чи будуть взагалі виконаними.

Світ рухається, будується і змінюється головним чином під дією одного визначального рушійного мотиву – отримання прибутку, вигоди, зисків, інтересів. Підтвердженням цьому є й те, що один із найбільш дієвих документів світової спільноти зі сталого розвитку у питанні боротьби з негативними кліматичними змінами «Кіотський протокол» у межах другого етапу пролонгації дії на 2013-2020 роки фактично втратив свою силу і вагу через небажання приймати участь у протоколі «головних» країн (США, Канада, Росія, Китай, Індія, Нова Зеландія, Японія тощо), на які доводиться лівова частина усіх викидів парникових газів в атмосферу. Виходить, коли країнам не вигідно – вони не можуть

виконати взяті «кліматичні» зобов'язання, вони просто виходять із протоколу і залишають увесь інший світ наодинці із проблемами зміни світового клімату. Такі реалії теперішнього часу.

Численні міжнародні декларації залишаються, на жаль, здебільшого на рівні «декларацій», а проблеми суспільного розвитку не вирішуються. В сучасних умовах експоненціального розвитку економіки, в умовах невинного і прогресуючого зростання споживання над темпами відновлення природних ресурсів, вихід бачиться лише один – всеохоплююча освіта, навчання і виховання людей з метою формування системи цінностей сталого і гуманістичного розвитку людини і всього суспільства.

Вочевидь, не випадково, стан справ із виконанням “Цілей розвитку тисячоліття” і взагалі із реалізацією глобальних документів міжнародної спільноти з питань сталого розвитку, мимоволі звертає увагу міжнародного співтовариства до питання цінностей і освіти. Так, під егідою ООН світовій спільноті пропонується документ «Десятиліття освіти в інтересах сталого розвитку ООН на 2005-2014 рр.». Загальна мета – включити цінності, властиві сталому розвитку, в усі аспекти навчання з метою сприяння змінам способу поведінки в інтересах створення більш справедливого та сталого суспільства для всіх. Основне завдання – створення такого світу, в якому кожен мав би можливість користуватися плодами освіти і вивчати ті ідеали, спосіб поведінки і життя, які необхідні для забезпечення надійного майбутнього і позитивних змін у суспільстві.

Питання забезпечення сталого розвитку – це питання пошуку раціональності суспільних відносин – соціальних взаємовідносин. Дослідники схильні здебільшого шукати раціональність у техніко-технологічному вимірі буття і розвитку. Однак поряд із техніко-технологічною раціональністю є й аксіологічна (морально-етична) раціональність.

Радянський філософ А.Урсул [15] дуже влучно звертає увагу на існуванні корінних відмінностей між технологічною і етичною раціональністю у межах пошуку контурів сталого суспільного розвитку. На цю фундаментальну відмінність вказують і представники комунікативної практичної філософії – Ю.Габермас, К.-О.Апель, В.Хесле.

Технологічна раціональність спрямована на оволодіння об'єктами і встановлення контролю над ними. Вона пов'язана з аналізом цілей і пошуком засобів, що сприяють досягненню цих цілей. Натомість, етична ж раціональність пов'язана «не з вирішенням питання, які кошти слід застосовувати, щоб досягти певної мети, а з більш фундаментальною проблемою, а саме – в чому полягає легітимність самої мети» [19, 65].

У разі етичної раціональності проблемою є не пошук засобів вирішення технологічних питань, а досягнення взаєморозуміння щодо того, яка мета розвитку є прийнятною для всіх зацікавлених сторін. Саме етичною раціональністю зумовлена поява парадигми сталого розвитку, яка орієнтована не тільки на економічне зростання, а й на забезпечення базових потреб людей, зменшення соціально-економічної нерівності, повага до культурних цінностей та зростання екологічної відповідальності [15].

Якщо спробувати узагальнити, то виявиться, що все різноманіття морально-етичних проблем можна звести до двох загальних проблем: 1) створення хорошої людини і 2) створення гарного суспільства. А.Маслоу називає їх Великими Проблемами [9, 27-28]. Важко не погодитись із тезою, що саме ці дві проблеми є глобальними, корінними і найбільш визначальними у питанні майбутнього розвитку людства.

Вирішення першої проблеми є прерогативою освіти і виховання. Вирішення другої полягає у впровадженні ефективних технологій соціальної інженерії щодо моделювання і

організації соціальних структур із відповідною гуманістично орієнтованою системою цінностей.

Роль соціальної інженерії у побудові адекватних соціальних структур суспільних взаємовідносин з кожним днем зростає. Адже система теперішніх суспільних відносин фактично призводить до “розлюднення” людини. Першорядна проблема сьогодні – знищення «людяного» у людині. У суспільстві все більше стає людей «за назвою», а не «за змістом”. Поряд із цією проблемою усі інші виглядають далеко другорядними – енергетична, продовольча, демографічна, епідеміологічна, майнова тощо.

Сутність антропологічної проблеми полягає в тому, що суспільство живе стабільно, поки руйнівний потенціал його виробничих і бойових технологій врівноважується якістю культурних і моральних засобів стримування [15]. Цю залежність між ростом інструментальної могутності людства і вдосконаленням культурних механізмів стримування А.П.Назаретян назвав законом еволюційних кореляцій [12, 131]. Проблема полягає у тому, що культурна трансформація людиновимірних детермінант суспільства не встигає за зростанням технічного прогресу людського суспільства. Технічний розвиток далеко не завжди призводить до трансформації морально-етичного світу суспільства за принципами сталого розвитку і всезагального гуманізму. Диспропорція між науково-технічним прогресом і метаморфозами духовно-ціннісного світу суспільства з плином часу все більше зростає. Цим і зумовлена так звана антропологічна криза. Такий стан суспільства Е.Фромм називає “хворобливим” суспільством і наголошує на необхідності дослідження патології цивілізаційних суспільств у роботі “Здорове суспільство” [16, 137-145].

Розглянемо основні глобальні виклики людства крізь призму аксіологічної раціональності.

Серед глобальних проблем, які порушують сталий суспільних розвиток, проблема економічної нерівності і соціальної справедливості – серед перших і визначальних вад суспільного поступу.

Зрозуміло, що суспільство не може бути економічно однорідним і соціально гомогенним, доходи не можуть бути урівноважені і соціальна справедливість не може бути повною мірою досягнена. Повної рівності бути не може і це досить небажано, адже може призвести до стримування розвитку суспільства. Однак, без справедливого розподілу ресурсів між членами людського суспільства сталий розвиток неможливий [13].

На сьогодні у цьому контексті є питання щодо кричущо порушеної міри нерівності. Допущення цього на рівні спільноти, країни або людства є питанням морально-етичного порядку. Невпинна жадоба до збагачення, нехтування інтересами більшості соціуму – ознака морального “розкладання” людини.

Економічна нерівність з кожним днем зростає – міра справедливості і суспільної раціональності порушується все більше. Багаті невпинно багатіють – бідні неминуче убожіють. За різними оцінками більше половини жителів планети є бідними (витрачають менше ніж 2 дол. на день), кожний п'ятий мешканець землі живе в умовах злиднів. При цьому число мільонерів у світі у посткризові роки з 2008-2009 років щорічно зростає приблизно на 10%. За публічними джерелами (журнал «Форбс») відомо, що 300 найбагатших людей на землі володіють статками більшими, ніж майновий стан 3 млрд людей – майже половини населення планети. При цьому 200 найбагатших людей володіють 2,7 трлн доларів, і це більше ніж сукупне багатство 3,5 млрд людей, що володіють лише 2,2 трлн доларів [6]. В даний час зафіксовано рекордний розрив між доходами найбідніших і найбагатших людей у світі за останні 20 років.

Питання такого майнового і матеріального розшарування в умовах розвитку ліберальної економіки і капіталістичного ладу лежить передусім у аксіологічній площині. Ця прірва не лише суперечить найелементарнішим уявленням про справедливість; разом з екологічною кризою і наявністю засобів масового ураження людей вона загрожує виживанню людства [19, 133]. Поки “марнославно” багаті сприяють надмірному використанню природних ресурсів, “безнадійно” бідні намагаються хіба-що вижити за рахунок тих же природних ресурсів.

Суспільству необхідно встановити помірні і раціональні межі нерівності. Наприклад, Г.Дейлі пропонує (в якості одинадцятої біблійної заповіді) принцип обмеженої нерівності: “Не дозволяй необмеженої нерівності в розподілі приватної власності”. Він, зокрема, вважає, що максимальний дохід індивіда міг би бути в 10 разів більше мінімального. На думку Г.Дейлі, ця цифра має емпіричне обґрунтування в ряді великих організацій, зокрема, в університетах, на державній та військовій службі [17, 206].

Екологічна криза – наступна глобальна проблема суспільного розвитку, яка є результатом низької культури і девальвації ціннісних орієнтацій людини. Саме екологічна етика дає розуміння основних принципів взаємовідносин людини і природи, а також спростовує усталені стереотипи на кшталт “природа все стерпить”. Йдеться про релевантні моделі соціальної поведінки людини по відношенню до світу природи, які мають будуватися за критеріями взаємодії, а не експансії, гегемонії або нищівного впливу людини на природу в усіх формах прояву. Екологічна етика стосується формування цінностей від питань засмічення вулиці жувальною гумкою до витоків нафти в Мексиканській затоці. У цьому контексті потрібне використання спромог соціальної інженерії по формуванню моделей поведінки, які будуть сприяти вирішенню екологічних проблем, або принаймні, зменшать навантаження на природу і екологічні системи.

Проблема гендерної рівності – вимір морально-етичного характеру. В світі панує патріархальний тип організації суспільства, де влада переважно належить чоловікам. Тому, як справедливо відзначає Е.Фромм, “у відносинах між чоловіками і жінками йдеться про відносини між переможною і переможеною сторонами” [16, 247-248].

Безумовно, зменшення гендерної нерівності, особливо, що стосується питань доступу до освіти, розвитку і самореалізації людини, – тобто виміру соціальних прав, є важливим у побудові сталого розвитку суспільства. Особливо з огляду на те, що жіноча мораль є більш орієнтованою до забезпечення сталого розвитку. Чоловіча мораль – це мораль прав і справедливості. Жіноча мораль – це мораль турботи та відповідальності. Вона ґрунтується на почутті безпосереднього зв'язку між людьми, на розумінні потреб конкретної людини. В цьому відношенні моральна чинність визначається здатністю до співпереживання, співчуття, емоційної чутливості [1, 350].

Наступна соціальна “хвороба” глобального порядку – “споживацтво”. Теперішнє суспільство вирізняється надмірною потребою до споживання. Через це зазвичай сучасне суспільство називають “споживчим” або “споживацьким”, а епоху – “споживацтвом”. Саме споживання – центральний мотив соціально-економічного життя теперішньої людини. Цінності споживацтва проникли в усі сфери соціального життя – споживацтво стало модним феноменом нашого часу. При цьому, за орієнтовними розрахунками, лише близько 30% того, що людина купує, дійсно відноситься до задоволення вітальних потреб, усе інше – результат дії гламуру, необхідності певної соціальної ідентифікації, купівля так званих товарів-кітчів і товарів-символів.

За морально-етичними законами людина повинна купувати лише те, що потрібно для її відтворення і розвитку саме як людини. Все інше – потреби “надумані” і “нав’язані” – результат системи цінностей і суспільної моралі. Людина все більше стає залежною від речей. Безумовно, надмірне споживання призводить до зростання антропогенного навантаження на сферу природних ресурсів і екологічні системи.

Різниця в рівні доходів знаходить своє відображення в нерівному споживанні ресурсів. Так, на 20% найбагатших людей світу припадає 86% загальної суми особистих витрат, споживання 58% світової енергії, 45% м'яса і риби, 84% паперу, наявність 87% особистих автомобілів і 74% телефонів. З іншого боку, 20% найбідніших жителів планети споживають 5% або менше товарів і послуг кожної з перерахованих категорій. Середнє щорічне споживання енергії в країнах ОЕСР практично в 100 разів перевищує рівень найменш розвинених країн [4, 35-36].

Поведінку людини сьогодні визначає реклама. Висока ефективність реклами заснована на тому, що крім матеріального споживання людина потребує “споживання” образів. Численні спостереження за станом здоров'я полярників, шахтарів, космонавтів та інших людей, що виконують одноманітну роботу в закритому просторі, показали, що тривале перебування в умовах недостатності інформації для органів чуття призводить до “сенсорного голоду” [2, 241].

Про рекламу дуже влучно відзначає французький письменник Ф.Бегбедер у творі “99 франків”, говорячи словами головного героя повісті, що працює в рекламній фірмі: “Щоб звернути людство в рабство, реклама обрала шлях в'їдливого, вмілого навіювання. Це перша в історії система панування людини над людиною, проти якої безсила навіть свобода. Більш того, вона – ця система – зробила з волі свою зброю, і це найгеніальніша її знахідка” [3, 22].

Нерівність в стандартах споживання стає одним із критеріїв соціальної диференціації. Сучасний етап розвитку людства характеризується тим, що створені нові пристрої та технології, що підвищили комфортність існування людини. При цьому для одних людей нові соціальні блага стають все більш доступними, для інших же неможливість скористатися новими благами стає ознакою їх соціального відставання [15].

Слід зазначити, що економісти розрізняють абсолютні і відносні потреби [17, 36]. За усередненими даними, не більше третини потреб, які задовольняє людина, є адекватними, тобто такими, що забезпечують її відтворення і розвиток як людини. Інші потреби – фіктивні, символічні, ілюзорні тощо, задоволення яких забезпечує соціальну ідентифікацію, задоволення відчуття переваги над людьми, можливість ототожнення із певною соціальною групою.

Розумні потреби – це потреби людини по виробництву і відтворенню людського роду, відтак – гармонійному розвитку людини. Це потреби, без яких неможливий вільний всебічний розвиток людини [11, 295]. Усвідомлення розумних потреб – найвища характеристика якості людини.

Абстрактні потреби – потреби незалежного порядку від інших потреб, іншими словами – базові потреби. Натомість, відносні потреби забезпечують задоволення відчуття престижу, розкоші, елітарності та інші. Суспільство на сьогодні головним чином заповняють відносні потреби. З огляду на те, що задоволення відносних потреб не є обов'язковою і необхідною умовою розвитку людини, їх слід обмежувати і стримувати з метою забезпечення сталого і гуманістичного розвитку всього суспільства.

Інша проблема глобального розвитку – нестача продовольства. Поки одні “ніяковіють від обжерливості”, інші – “помирають з голоду”. Такий порядок речей – безумовно, питання також морально-етичного порядку.

Абсолютну нестачу продовольства за калоріями відчуває кожен 6-7 житель Землі. Найбільш гостро ця проблема стоїть в найбільш бідніших країнах, таких як Того, Монголія, де на кожну людину припадає менше 2000 ккал на день. У країнах, що розвиваються (Бразилія, Мексика, Індонезія, Аргентина, Марокко, Сирія, Туреччина), ця величина перевищує 3000 ккал (у Росії сьогодні приблизно 2600 ккал, у СРСР 3300-3400 ккал). У США ж кожен четвертий страждає від ожиріння (споживання кілокалорій становить на день на кожного жителя 3600-3700). Гедонізм і утилітаристика не мають сьогодні меж. Але ж питання задоволення споживчих харчових потреб повинні також регулюватися нормами моралі і духовності, принаймні з метою забезпечення здоров'я людини як біологічного виду.

Таким чином, ринкове суспільство “нав'язує” людині “споживацьке” світосприйняття. Речі стають чине єдиними стимулами життя, ознакою престижу, мірою людських відносин і якостей. Багатство духовного світу людини замінює розмаїття товарів на полицях магазинів. А розгалужена система інформаційних технологій (телебачення, ЗМІ, кіно тощо) покликані виконати своє головне завдання – продати якомога більше товарів і послуг, або створити “штучні” потреби, що неодмінно пов'язані із матеріальним споживанням.

ВИСНОВКИ

За таких умов лише морально-етична сфера і духовні цінності можуть допомогти у побудові дійсного сталого розвитку суспільства. Стратегічне завдання – сформулювати нову цивілізаційну модель розвитку, яка буде базуватися на високих і непорушних нормах моралі і духовності, на цінностях збереження людини і всього людства. Концепція сталого розвитку стане на твердий ґрунт, якщо з неї зробити наступний логічно очевидний висновок: потрібно стале суспільство [8, 210-211].

Сутність сучасної проблематики “сталості” полягає у тому, що “споживацький” спосіб життя прийнятний людині з огляду на можливість отримання задоволення у різних формах – комфорту, задоволення гедонізму і власного “єго”, досягнення непомірного утилітаризму. У “споживацтві” втрачається і девальвується цінність та мораль. Однак такий спосіб життя не відповідає моральному закону – духовному імперативу, який потребує урахування необхідності співіснування ближнього, природи і майбутніх поколінь.

Система суспільних відносин тримається у векторі сталого розвитку лише у разі забезпечення “взаємодії” у межах розвитку суспільних відносин, однак жодним чином не – “панування”, “впливу”, “домінування”, “тиску” тощо. Панування людини над природою, одних соціальних груп і спільностей (народів) над іншими, неодмінно призводить до досягнення критичного характеру відносин в системі, що неминуче доводить систему до кризи, рецесії, занепаду, інволюції тощо.

Тому на рівні загальнолюдських цінностей необхідно забезпечення розвитку суспільних відносин виключно у режимі “взаємодії”, “співіснування”, “співробітництва”, “гармонії” тощо.

Сталий розвиток досягається як глобальна стратегія вирішення основної суспільної суперечності розвитку між зростаючими потребами людства і неможливістю задоволення усіх потреб суспільства. Цю суперечність можна вирішити лише шляхом пошуку аксіологічної раціональності суспільного розвитку, що можливе тільки завдяки “прищепленню” відповідних цінностей і морально-етичних норм шляхом управління процесами соціальної інженерії і соціальної синергетики як основами самоорганізації

суспільства, визначальними умовами і факторами сталого розвитку суспільства. Необхідна теоретизація і практична імплементація норм і принципів аксіології сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Артемьева О. В. Человек = мужчина + женщина / О. В. Артемьева // Этическая мысль: научн.-публицист. чтения 1991 [общ. ред. А. А. Гусейнова] – М.: Республика. – 1992. – 446 с.
2. Багрова Н. В., Бокова В. А. Экология Крыма / Н. В. Багрова, В. А. Бокова. – Симферополь: Крым. уч.-пед. гос. из-во. – 2003. – 360 с.
3. Бегбедер Ф. 99 франков [пер. с франц. И. Волевич] / Ф. Бегбедер. – М.: Иностранка. – 2002. – 312 с.
4. Глобальная экологическая перспектива 3 (ГЕО-3): Прошлое, настоящее и перспективы на будущее [пер. с англ.] – М.: ЗАО «Интердиалект+». – 2002. – 504 с.
5. Доклад о развитии человека 2005 г. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства [пер. с англ.] – М.: Мир. – 2005. – 416 с.
6. Доповідь про світовий розвиток 2003 р. Сталий розвиток у світі, що змінюється. Перетворення інститутів, зростання і якість життя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2003.pdf>
7. Керимова Т. В. Управление в социалистическом обществе: вопросы теории / Т. В. Керимова. – М.: «Знание», 1976. – 64 с.
8. Кутырёв В. А. Бытие или ничто / В. А. Кутырёв. – СПб.: Алетейя. – 2010. – 496 с.
9. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [пер. с англ. Г. А. Балл, А. П. Попогребский] – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
10. Мельниченко А. А. Соціальна інженерія як фактор забезпечення стійкого розвитку соціальних систем / А. А. Мельниченко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. – 2012. – № 1 (13). – С. 73-78. – Бібліогр.: 18 назв.
11. Мельниченко А. А., Тютюнникова М. М. Управління у сфері вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства: філософський аспект / А. А. Мельниченко, М. М. Тютюнникова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012 – №2. – С. 44-51.
12. Назаретян А. П. Интеллект во Вселенной: Истоки, становление, перспективы. Очерки междисциплинарной теории прогресса / А. П. Назаретян. – М.: Недра. – 1991. – 222 с.
13. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. – М.: Прогресс. – 1989. – 412 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.
14. Рубашкин В. Ш., Ляхута Д. Г. Онтология: от натурфилософии к научному мировоззрению и инженерии знаний / В. Ш. Рубашкин, Д. Г. Ляхута // Вопросы философии. – 2005. – № 1. – С. 64-82.
15. Урсул А. Д., Марушевский Г. Б. Морально-этические проблемы человечества в перспективе перехода к устойчивому развитию / А. Д. Урсул, Г. Б. Марушевский // ВВ: Проблемы общества и политики. – 2013. – № 11. – С. 1-68. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.e-notabene.ru/pr/article_10244.html.
16. Фромм Э. Мужчина и женщина [пер. с англ.] / – М.: ООО «Издательство АСТ». – 1998. – 512 с.
17. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. – Boston: Beacon Press. – 1997. – 264 p.

18. Hardin G. The Tragedy of the Commons / G. Hardin // Science. – 1968. – Vol. 162. – no. 3859.
19. Hösle V. Praktische Philosophie in der modernen Welt – München : C. H. Beck, 1995. – 216 p.

References

1. Artemyeva O.V. Chelovek = muzhchina + zhenschina [Man = man + woman]. Ethical Thought: scien. publicist. reading. 1991. Moskow, *Republic*, 1992, 446 p.
2. Bagrova N.V., Bokova V. A. Ekologiya Kryima [Ecology Crimea]. Simferopol, *Crimea. educ. and pedagog. state publish. house*, 2003, 360 p.
3. Begbeder F. 99 frankov [99 francs]. Moskow, *Inostranka*, 2002, 312 p.
4. Global Environment Outlook 3 (GEO-3): Past, present, and future prospects. Moskow, *Interdialekt» +*, 2002, 504 p.
5. Human Development Report 2005. International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world [trans. from English, Moskow, *Mir*, 2005, 416 p.
6. Dopovid pro svitoviy rozvitok 2003 r. Staliy rozvitok u sviti, scho zminyuetsya. Peretvorenniya institutiv, zrostannya i yakIst zhittya. [World Development Report 2003 Sustainability in a Changing World. Convert institutions, growth and quality of life] – Available at: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2003.pdf>
7. Kerimova T.V. Upravlenie v sotsialisticheskom obschestve: voprosyi teorii [Manage sotsyalystycheskom in society: theory question]. Moskow, *Knowledge*, 1976, 64 p.
8. Kutiryov V.A. Bytie ili nichto [Being or nothing]. Petersburg.: *Aletheia*, 2010, 496 p.
9. Maslou A. New frontiers of human nature [trans. from English]. Moskow, *Meaning*, 1999, 425 p.
10. Melnichenko A.A. Sotsialna inzheneriya yak faktor zabezpechennya stiykogo rozvitku sotsialnih system [Social engineering as a factor of sustainable development of social systems], *Visnik NTUU “KPI”. Politologiya. Sotsiologiya. Pravo: zbirnik naukovih prats [Bulletin “KPI”. Political science. Sociology. Law: Collected Works]*, 2012, no.1 (13), pp. 73-78.
11. Melnichenko A.A., Tyutyunnikova M.M. Upravlinnya u sferi vischoyi osviti v kontekstI zabezpechennya stalogo rozvitku suspIstva: fillosofskiy aspect [Office of higher education in the context of sustainable development: the philosophical aspect]. *Visnik NTUU «KPI». Fillosofiya. Psihologiya. Pedagogika. [Journal of NTU “KPI”. Philosophy. Psychology. Pedagogy]*, 2012, vol. 2, pp. 44-51.
12. Nazaretyan A.P. Intellekt vo Vselennoy: Istoki, stanovlenie, perspektivy. Ocherki mezhdistsiplinarney teorii progressa [PA intelligence of the universe: origins, Formation, prospects. Essays mezhdistsiplinarney theory progress], Moskow, *Nedra*, 1991, 222 p.
13. Nashe obschee buduschee. Doklad Mezhdunarodnoy komissii po okruzhayushey srede i razvitiyu. [Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development], Moskow, *Progress*, 1989, 412 p. Available at: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
14. Rubashkin V.Sh., Lyahuta D.G. Ontologiya: ot naturfilosofii k nauchnomu mirovozzreniyu i inzhenerii znaniy [Ontology: from natural philosophy to the scientific worldview and knowledge engineering] *Voprosyi filosofii [Problems of Philosophy]*, 2005, no. 1, pp. 64-82.
15. Ursul A.D., Marushevskiy G.B. Moralno-eticheskie problemy chelovechestva v perspektive perehoda k ustoychivomu razvitiyu [Moral and ethical problems of mankind in the long term transition to sustainable development], *NB: Problemyi obschestva i politiki [Problems of*

society and politics], 2013., no.11, pp. 1-68. Available at: http://www.e-notabene.ru/pr/article_10244.html.

16. Fromm E. Man and woman [trans. from English.]. Moskow, *Publishing ACT*, 1998, 512 p.

17. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Boston, *Beacon Press*, 1997, 264 p.

18. Hardin G. The Tragedy of the Commons, *Science*, 1968, vol. 162, no. 3859.

19. Hösle V. Praktische Philosophie in der modernen Welt – München: *C. H. Beck*, 1995, 216 p.

Нерсесян Г.А. Методология социальной инженерии – ключ к устойчивому развитию общества.

В статье предпринимается попытка понять современные проблемы общественного развития в контексте устойчивого развития. Настоящее время общественных трансформаций и невозможность человечеству справиться с глобальными вызовами вынуждает задуматься над недееспособностью утверждения о всеисилии в решении общественных проблем эпохи постмодерна и технократических концепций прогресса.

Большинство научных исследований посвящено вопросам технико-технологического и информационно-инновационного развития общества. Вопрос аксиологического измерения развития человечества рассматриваются обычно по второстепенному принципу.

Автор убежден, что все проблемы общества решаются исключительно в морально-этической плоскости, через аксиологическое понимание основ развития социума и принципов взаимоотношений человека и природы. Все общественные кризисы – проблемы исключительно управления, результат неадекватного управления социумом как сверхсложной системой общественных отношений, или другими словами – пренебрежение управлением процессами социальной инженерии и социальной синергетики как основами самоорганизации общества, определяющими условиями и факторами его устойчивого развития.

В статье рассматриваются основные глобальные вызовы человечества сквозь призму морально-этической рациональности: проблема экономического и социального неравенства, гендерная проблематика, продовольственный кризис, чрезмерное потребление и т.д.

В заключении отмечается, что только морально-этическая сфера и духовные ценности могут помочь в построении действительного устойчивого развития общества. Стратегическая задача – сформировать новую цивилизационную модель развития, которая будет базироваться на высоких и незыблемых нормах морали и духовности, на ценностях сохранения человека и всего человечества.

Ключевые слова: человек, рациональность, устойчивое развитие, управление, социальная инженерия, мораль, этика, аксиология.

Nersesian Gennady. The methodology of social engineering as a key to sustainable development

The paper attempts to understand the contemporary issues of social development in the context of sustainable development. Currently, social transformations and the inability of humanity to cope with the global challenges forced to reflect on incapacity alleged omnipotence in solving social problems postmodern and technocratic conceptions of progress.

Most of the research devoted to the issues of technical and technological innovation and information society development. Question axiological measures of human development are usually considered of secondary importance to the principle.

The author is convinced that all of society's problems are solved only in the moral and ethical plane through axiological understanding of the fundamentals of social development and the principles of the relationship between man and nature. All public crises – only problem management, the result of inadequate management of society as a highly complex system of social relations, or in other words – the neglect of management processes of social engineering and social synergy as the basics of self-organization, defining the conditions and factors for sustainable development of society.

This article discusses the major global challenges of humanity through the prism of moral and ethical rationality: the problem of economic and social inequality, gender, food crisis, excessive consumption, etc.

In conclusion, it is noted that only a moral and ethical sphere and spiritual values can help in building a truly sustainable development of society. Strategic goal – to build a new civilization model of development, which will be based on high standards and unshakable morality and spirituality, on the values of human rights and preservation of all mankind.

Keywords: human, rational, sustainable development, governance, social engineering, morals, ethics, axiology.